

seizoenbepaald is. Daarnaast volgt deze specifieke sociale groep een strategie, waarbij de arbeid van vrouwen en kinderen onmisbaar is, evenals een frequent beroep op de bedeling.

Hoewel de vier studies op inventieve wijze de verzamelde gegevens analyseren en interpreteren en onze kennis van gezinsstrategieën ongetwijfeld hebben vergroot, kan toch bezwaarlijk van echt bevredigende resultaten gesproken worden. De cohortanalyses berusten immers op globale statistische verbanden, waarbij van achterliggende motivaties van gezinnen en gezinsleden vrijwel niets bekend is. De schrijvers signaleren dit zeer aanzienlijke bezwaar overigens zelf ook. Zo merkt Jan Kok in zijn eindevaluatie op, dat historici het concept 'gezinsstrategie' vooral daarom moeilijk weten toe te passen, omdat 'zij de oorspronkelijke strategische doelen van individuen en gezinnen alleen kunnen afleiden uit de eindresultaten van handelingen' (231). Verderop heet het, dat de auteurs zich 'realiseren ... dat ze met hun kwantitatieve exercities niet erg ver hebben kunnen doordringen in de dagelijkse praktijk van gezinnen in het verleden' (239). Het is daarom weinig verwonderlijk, dat de overladenheid van statistische verbanden en analyses de lezer tenslotte doet smachten naar een levende sociale realiteit, bevolkt door mensen van vlees en bloed. Anderzijds moet gezegd dat de wel degelijk waardevolle resultaten van het hier besproken boek, een verbinding kunnen aangaan met soms al beschikbare maar meestal nog te ontdekken informatie over individu, gezin en groep. Zeer terecht concludeert Jan Kok dan ook, dat de meest ideale situatie zou bestaan uit het aanvullen van de cohortanalyse met gegevens over economische en sociale verhoudingen enerzijds en die uit egodocumenten, rechtbankverslagen en kerkelijke archieven anderzijds (240). Een gemakkelijke weg zal dit zeker niet zijn, maar een bevredigend alternatief lijkt niet voorhanden vanwege de beperkte horizon van de kwantitatieve data-analyse en de noodzaak een heuse sociale geschiedenis van gezin en groep te schrijven.

Henny Buiting

H. E. A. Corsius, *Een vrij en bevrijdend leven. Een theologisch onderzoek naar de geschiedenis van de praktische en reflexieve arbeid der redemptoristen in Nederland in het licht van de subjectdiscussie in de theologie, 1833-1990* (Dissertatie Nijmegen, 1999, Kerk en theologie in context XXXIX; Kampen: Uitgeverij Kok, Nijmegen: Missiologisch instituut gelieerd aan de KU Nijmegen, 1999, 456 blz., f79,50, ISBN 90 435 0114 X).

Een vrij en bevrijdend leven is een theologisch proefschrift, ofwel 'een wetenschappelijke proeve op het gebied van de Godgeleerdheid'. De auteur is dan ook geen historicus. Toch verdient zijn werk besproken te worden in een historisch tijdschrift: tweederde deel van het boek beschrijft de geschiedenis van de redemptoristen met de nadruk op de activiteiten die deze congregatie vanaf 1833 in Nederland ontplooiden. De paters van de congregatie van de Allerheiligste Verlosser (CssR.) genoten in de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw vooral bekendheid wegens hun volksmissies en retraites. Tijdens donderpreken werd de gelovige hel en verdoemenis voor zijn zondige leven in het vooruitzicht gesteld. Alleen biecht en bekering konden verlossing brengen. De redemptoristen waren de minder erudiete, meer op de praktijk en op het gewone volk gerichte tegenhangers van de jezuïeten. Na de Tweede Wereldoorlog en vooral na 1960 trad er een drastische verschuiving op in de houding en activiteiten van de paters. Zij omarmden uiteindelijk de bevrijdingstheologie en stonden in Nederland aan de wieg van de progressieve Acht Mei-beweging. De redemptoristen vervulden een nauwelijks te onderschatten rol in de katholieke emancipatie. Met hun volksmissies en het

propageren van broederschappen en devotionele praktijken leverden zij een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van het rijke roomse leven. Met pater Bernard Hafkenscheid, Peerke Donders, kardinaal Van Rossum en professor Willem Duynstee gaven zij katholiek Nederland aansprekende voormannen.

Nadrukkelijk poneert Eric Corsius de vraagstelling van zijn boek: 'Hoe kan het (impliciete en expliciete) denken van de redemptoristen in Nederland over subject en subjectiviteit, voorzover dat ten grondslag lag aan hun praktische en reflexieve arbeid en met name aan hun receptie van de oproep van het algemene kapittel van 1985, worden geïnterpreteerd in het licht van een recente ontwikkeling in de katholieke theologie met betrekking tot dit onderwerp, i.e. het gematigde alteriteitsdenken van Roger Burggraeve, zodanig dat er een uitweg wordt gewezen uit het problematische karakter van de koppeling van autonomie en heteronomie?' (21 en 387). Het doel is dus om een interpretatie, elders spreekt de schrijver over een 'reconstructie', van de geschiedenis van de redemptoristen in Nederland te geven die een oplossing biedt voor een theologisch spanningsveld!

Het boek is verdeeld in twee delen. In het eerste deel wordt na een geschiedenis van het theologische debat over het antropocentrisme (1920-1990), de visie van de Franse filosoof Levinas over het subjectdenken uiteengezet. Hierbij staat niet het Ik, maar de Ander centraal. De gematigde vertaling van deze filosofie naar de theologie door de Vlaamse pater Roger Burggraeve vormt het onderwerp van het laatste hoofdstuk van deel I. Het tweede, meer historische deel behandelt eerst het leven en de leer van de achttiende-eeuwse stichter van de congregatie, Alfonso de Liguori. Daarna wordt in drie perioden de geschiedenis van de redemptoristen in Nederland besproken (1833-1900, 1900-1960 en 1960-1990). Hierbij worden steeds de ontwikkelingen binnen de congregatie geplaatst tegen de achtergrond van de algemene politiek-maatschappelijk en kerkelijke veranderingen. Dit laatste krijgt naar mijn smaak wat veel aandacht: bijna een derde van de pagina's handelt over de context. Dat de helft van de tekst gaat over de laatste dertig jaar is begrijpelijk gezien de doelstelling om een oplossing aan te reiken voor een actueel theologisch vraagstuk.

Het combineren van theologie en geschiedenis, zoals dat in dit boek beoogd wordt, is boeiend. Het verbinden van beide disciplines gaat verder dan alleen kerkgeschiedenis. Vooralsnog lijkt vooral de theologie daarbij te winnen: het levert nieuwe invalshoeken in theologische discussies. De vraag is of geschiedenis als wetenschap er wel bij vaart. In dit boek wordt de geschiedenis immers gereconstrueerd ten dienste van een theologisch vraagstuk.

De laatste jaren mogen kloosterordes en congregaties zich verheugen in een toenemend aantal wetenschappelijk verantwoorde geschiedwerken. Niet verwonderlijk. Veel congregaties dreigen uit te sterven en willen hun geestelijke nalatenschap vastleggen. Voor onderzoekers vormen deze congregaties een boeiende bron voor cultureel-maatschappelijke ontwikkelingen. Het werk van Corsius neemt binnen deze geschiedschrijving een geheel eigen plaats in. In zekere zin staat het boek in de lijn van de traditionele congregatiegeschiedenissen: veel aandacht voor de stichter en de voormannen, en het benadrukken van de onveranderlijkheid en continuïteit binnen de congregatie. Op de voorpagina staan dan ook afbeeldingen van de negentiende-eeuwse conservatieve, pessimistische vicaris-generaal Joseph Passerat en de voorman van de Acht Mei-beweging Piet Nelen. Tussen hen in, als bindende factor, stichter De Liguori. Ondanks deze schijnbare eenheid rond de stichter, hebben de redemptoristen na 1960 een onmiskenbare revolutie doorgemaakt. Corsius, zelfwerkzaam op De Zwanenhof, het bezinningscentrum van de redemptoristen, lost dit op door de dualiteit tussen de individuele mondigheid van het subject en de oriëntatie op de ander als continuüm aan te wijzen. Hierbij wordt naar mijn mening geen

recht gedaan aan de veranderende culturele context waarbinnen beide begrippen in de loop van de tijd zijn komen te staan.

Hoewel de gefragmenteerde indeling van het boek de leesbaarheid niet ten goede komt (deel H, hoofdstuk 4, paragraaf 3.1.1.1, enz.), is de inhoud theologisch prikkelend en voor historici een waardevolle bron. Het boek had echter aan kracht gewonnen als er meer aandacht was geweest voor de ander: niet de voormannen, maar de gewone redemptorister paters; niet de geestelijke achtergrond van het praktische handelen, maar de receptie van dit handelen bij de gelovigen. In de inleiding noemt de auteur zijn werk mentaliteitsgeschiedenis en even archaïsch als deze term nu klinkt, geeft hij hieraan invulling. Juist de redemptoristen vormen een zeer boeiende bron voor de cultuurgeschiedenis. Wie een blik werpt in *Tussen droom en daad. Beeld van anderhalve eeuw redemptoristen in Nederland*, een informatief plaatboek dat vorig jaar verscheen van de hand van Bert van Dijk en Theo Saleminck, wordt getroffen door de reikwijdte van de congregatie. Naast het visuele materiaal zijn er de talrijke missieverslagen, persoonlijke getuigenissen, parochiearchieven en politieverlagen die als bron kunnen dienen voor de verspreiding en effectiviteit van de missiebeweging en de gepropageerde instrumenten. Een nieuwe geschiedenis van de redemptoristen in de negentiende en twintigste eeuw is wenselijk en onmisbaar voor een goed begrip van de cultuur van de Nederlandse katholieken.

Joost Rosendaal

G. J. L. Scheurwater, *Oorzaak en gevolg. Causaliteitsdiscussies in Nederland in de tweede helft van de 19e eeuw* (Dissertatie Maastricht 1999; Delft: Eburon, 1999, 311 blz., f49,50, ISBN 90 5166 679 9).

Dit boek behandelt het debat over oorzakelijkheid onder Nederlandse filosofen in de tweede helft van de negentiende eeuw. In die periode volgden de natuurwetenschappelijke ontdekkingen elkaar in hoog tempo op. Omdat natuurwetten beschouwd werden als causale wetten stond de kwestie van de oorzakelijkheid in de belangstelling. Na 1900 neemt de discussie een 'wetenschappelijke wending', ze wordt overgenomen door wis- en natuurkundigen die er op een veel technischer wijze mee omgaan. In de filosofie zelf wordt dan het neo-kantianisme dominant dat een heel ander discours volgt. Scheurwater noemt het niet zo, maar het lijkt op een definitieve scheiding van de twee culturen. Bèta's en alfa's gaan elk op hun eigen wijze spreken over causaliteit.

In het tijdvak 1850-1900 was dat nog niet het geval. Filosofen als Cornelis Willem Opzoomer, Cornelis Bellaar Spruyt, Bernhard van der Wijck, Josué l'Ange Huet en Allard Pierson deden nog alles zelf. Hun discussie over causaliteit wordt door Scheurwater in kaart gebracht met behulp van wat hij een 'probleemgerichte benadering' noemt. Hij wil niet alleen documenteren of archiveren, maar evenmin de doxografische indeling in filosofische standpunten van iemand als Sassen volgen. Het bezwaar tegen die laatste aanpak is dat de interactie tussen de debattanten niet zichtbaar wordt. Daardoor verdwijnt het verbindende element tussen de contesterende filosofen uit het zicht. Scheurwaters probleemgerichte benadering is wat dat betreft meer historisch, hoewel hij nu ook weer geen receptiegeschiedenis of intellectuele biografieën wil schrijven. Wel weer echt historisch is zijn besluit om uit te gaan van de oorspronkelijke teksten, probleemdefinities en argumentaties.

Het resultaat is een historische beschrijving van de discussie tussen de genoemde filosofen, die regelmatig 'afgetopt' wordt met systematische analyses en beoordelingen, waarin wèl gebruik